

ZADNJA IZMENA

Maxine Hong Kingston

* * *

Ko smo kitajske deklice poslušale zgodbe, ki so jih pripovedovali odrasli, smo vedele, da bomo doživele neuspeh, če bomo, ko odrastemo, samo sužnje in žene. Lahko bi bile junakinje, vojščakinje. Četudi bi morala divjati po vsej Kitajski, bi vojščakinja obračunala s komerkoli,

ki bi razžalil njeno družino. Mogoče so bile ženske nekdanj tako nevarne, da so jim morali zvezati stopala. Neka ženska si je izmislila boks belih žerjavov samo dvesto let tega. Zнала se je odlično boriti s palico, bila je hči učitelja, ki se je izuril v templju Shao-lin, kjer je živel red bojevnikiških menihov. Nekega jutra si je razčesavala lase, ko je na njenem oknu pristal bel žerjav. Podražila ga je s svojo palico, žerjav pa jo je z mehkim zamahom krila odrinil stran. Presenečena je planila ven in poskusila suniti žerjava z gredi. Palico je presekala na dvoje. Ker se je zavedala prisotnosti velike moči, je poprosila duha belega žerjava, naj jo nauči bojevanja. Odgovoril ji je s krikom, ki ga danes oponašajo pri boksu belih žerjavov. Pozneje se je žerjav vrnil v podobi starega moža in več let jo je učil boksanja. Tako je svet naučila nove borilne veščine.

To je bila ena izmed krotkejših, sodobnejših zgodb, zgolj uvod. Mati mi je povedala še druge, ki so sledile vojščakinjam leta dolgo skozi gozdove in palače. Noč za nočjo nam je mati pripovedovala zgodbe, dokler nismo zaspale. Nisem mogla razložiti, kje so se nehale zgodbe in začele sanje, njen glas je bil glas junakinj v mojem snu. In ob nedeljah, od poldneva do polnoči, smo gledali filme v Konfucijevi cerkvi. Videle smo vojščakinje, ki so preskakovale hiše; niti zaleta niso potrebovale.

(Bojevnica, 1975)

Stoletnik

Vem za moža, ki bi bil danes star sto sedemnajst let. Svoj stošesti rojstni dan je praznoval v kitajskem domu Palolo na Havajih leta 1969. Gostom je povedal, da je prišel na Havaje leta 1885 z ladjo S. S. Coptic. S seboj je pripeljal prašiče, v kletkah pa drobnjak in čebulo, posajena v konzervah. Svoj delež sveže vode si je delil s prašiči, drobnjakom in čebulo.

Delal je na poljih s sladkornim trsom za štiri dolarje na mesec in njegovo prvo opravilo je bilo, da je krčil goščavo za sajenje. Živel je v hiši iz trave, pozneje pa se je preselil v skupne spalnice, kjer je ležal na pogradu, pokritem s slamnjačo. Polovico denarja, ki ga je zaslužil, je pošiljal svoji družini na Kitajsko. Takole pa je napravil, kar mu je ostalo: kupoval si je petrolej in drva, povrnil je nekaj svojih dolgov, si plačal pot na Havaje in dvanajstdolarsko takso, da so mu uredili papirje; šest dolarjev je porabil za članstvo v svojem Podpornem združenju, ki mu je priskrbelo hrano in prenočišče enkrat na mesec, takrat, ko je na plačilni dan odšel v Honolulu. V mesto se je odpeljal s konjsko vprego, kar ga je stalo trideset centov; na vozu se je peljalo pet potnikov. Kadar si ni mogel privoščiti tridesetih centov, je šel peš.

Oddahnil si je, kadar je kadil opij, ki so ga prodajali delovodje s plantaže. Polurni dozi so pravili zmajevo seme; veljala je petdeset centov. Ko so na Havajih prepovedali opij, je predsedal na cigare.

Videl je kralja Kalakauo in princa Kuhio. Leta 1893 ni hodil v mesto zaradi ameriške revolucije proti kraljici Lili Uokalani, ki je bila »velika in prijazna«, kot je pripovedoval. »Bil sem za Američane,« je še dodal.

Od leta 1885 je otok zapustil le dvakrat, prvokrat, ko je šel v Maui in drugokrat, ko je bil v Kauaiju.

Ko je imel stošesti rojstni dan, so se Združene države še vedno vojskovale v Vietnamu, in ljudje so ga spraševali, kako bi končali to vojno. »Vsi naj zapustijo vojsko,« je odgovoril.

»In kaj vam je bilo v teh stošestih letih v največje veselje?« je zanimalo novinarje.

Zamislil se je. Potem je odgovoril: »Najraje delam na polju sladkornega trsa takrat, ko mlade zelene rastline komaj poganjajo.«

»Na koncu,« je dejal Tu Fu, »bom nosil motiko.«

(Kitajci, 1977)

O umrljivosti

Kot veš, je lahko katerikoli najnavadnejši človek, ki ga srečaš po naključju, v resnici mogočno neumrljivo bitje, ki se je spremenilo, da bi te preizkusilo.

Li Fu-yen je povedala zgodbo o Iu Izu-chunu, ki je živel od leta 558 do leta 618 po Kristusu, v času dinastij Chou in Sui. Iujev izpraševalec je bil taoistični menih, ki mu je dvakrat pomagal obogateti, in Iu je obakrat vse zapravljal, čeprav je za to potreboval dve življenji. Ko mu je taoist tretjič dal denar, je kupil tisoč lijev dobre zemlje, jo sam zoral, posejal, zgradil hiše, ceste in mostove in potem povabil vdove in sirote, naj pridejo tja živeti. Z denarjem, ki mu je ostal, je vsem samskim ženskam v svoji družini priskrbel moše in vsem samcem žene, plačal pa je tudi vse svatbe. Ko je spet srečal taoista, je dejal: »Ves denar sem porabil za nesrečnike, ki sem jih spoznal.«

»Poplačati mi boš moral tako, da boš delal zame,« je dejal taoistični menih. »Tvoja pomoč mi je potrebna pri posebno zahtevni nalogi.« Iuju je dal tri bele tablete. »Pogoltni jih,« je dejal in mu nalil skodelico vina. »Vse, kar boš videl, je le privid. Naj se zgodi karkoli, ne smeš spregovariti; ne smeš zavpiti. Spomni se rekla: 'Skrijte svoje zlomljene roke v rokave.'«

»Kako preprosto,« je dejal Iu in poplaknil tablete s tremi požirki vina. »Zakaj bi vpil, ko pa vem, da je vse le privid?« Postopoma se je spuščal skozi devet peklov. Najprej je zagledal volovske glave, konjske gobce in glave generalov, ki so jih obglavili v vojni. Prividi. Samo nenevarni prividi. Zasmel se je, ko jih je videl. Glave je vendar videl že kdaj prej. Kmalu je bilo glav, ki so brnele skozi temo, vedno manj, in potem so izginile.

Nenadoma je videl, kako mučijo njegovo ženo. Demoni so jo rezali

na kosce, začeli so pri prstih na nogah. Slišal jo je, kako kriči; slišal je, kako se ji lomijo kosti. Opomnil se je, da je to privid. *Privid*, je pomislil. Zmleli so jo v krvavo kašo.

Potem so začeli trpinčiti njega. Demoni so mu po grlu zlili bron in ga tolkli z železnimi palicami in verigami. Zdrobili so ga in zmleli in stisnili v tableto.

Moral je čez gore iz nožev in po poljih iz nožev in skoz gozdove iz mečev. Ubili so ga, mu odrezali glavo, ga poslali ljudem v njihove hude sanje.

Slišal je bogove in boginje, ki so se pogovarjali o njem: »Ta mož je preveč hudoben, da bi se lahko znova rodil kot moški. Naj se rodi kot ženska.« Zagledal je vhod v predor in polotila se ga je utrujenost. Z glavo in rameni se bo moral zriniti skozi odprtino in premagati veliko razdaljo. Skoz vhod je najprej potisnil glavo. Čisto malo. Neki bog ga je sunil v zadnjico, da bi mu dal zaleta. (Zaradi te brce ima veliko kitajskih dojenčkov na zadnjici ali na spodnjem delu hrbta sivomodro znamenje – »mongolsko znamenje«.) Zdaj je obtičal v predoru, zdaj spet se je nemočno prebijal skozenj; ko se je spet znašel na svetlem, ga je čakalo veliko nujnih reči, za katere je moral poskrbeti, veliko nujnih sporočil, ki jih je moral predati, toda njegove roke so bile nebogljene dojenčkove roke, njegove noge majave dojenčkove noge, njegov glas dojenčkov jok brez besed. Dolga leta so morala preteči, preden si je spet pridobil moči odraslega človeka; tarna je, ko je začel pozabljati na veselje, saj je to, da se je učil plaziti, stati, hoditi, nadzirati svoje drobovje, terjalo vso njegovo pozornost.

Spoznal je, da se je znova rodil kot gluhonema deklica po imenu Tu. Ko je postala ženska, so jo starši poročili z moškim po imenu Lu, ki ga sprva ni motilo. »Le kaj je dobri ženi treba govoriti,« je dejal Lu. »Naj se druge ženske zgledujejo po njej.« Imela sta otroka. Toda čez nekaj let se je Lu naveličal Tujinega molka. »Samo trmasta si,« je dejal in dvignil njunega otroka za stopala. »Govori, ali pa mu bom razbil glavo ob skalah.« Uboga mati si je segla z roko k ustom. Lu je zagugal otroka in mu raztreščil glavo ob steni.

Tu je zakričal: »Oh! Oh!« – in že je bil spet pri taoistu, ki mu je žalostno povedal, da je prav v trenutku, ko je Tu zaklical »Oh! Oh!« skoraj do konca izdelal čudodelno pijačo nesmrtnosti. Ker je Tu razbil tišino, je urok minil, nesmrtnosti za človeško vrsto ne bo. »Premagal si veselje in žalost, jezo, strah in pregrešno slo, ljubezni pa ne,« je dejal taoist in odšel svojo pot.

(Kitajci, 1977)

O očetih

Ko smo moji bratje, sestre in jaz pred vrati čakali, da se bo oče vrnil z dela domov, sem zagledala moža, ki je prihitel izza ogla. Oče! »Baba!« »Baba!« Stekli smo od vrat; poskakali smo z ograje. »Baba!« Obkolili smo ga, ga vlekli za roke, tiščali nosove v njegov plašč, da bi zaduhali vonj po tobaku, stikali po njegovih žepih za listki in zlatniki, ki so bili v resnici čokolada. Manjši so se oklepali njegovih nog, ker so hoteli jezdit na njegovih čevljih. Osuplo se je zasmejal. »Ampak jaz nisem vaš oče. Zmotili ste se.« Potegnil je naše roke iz svojih žepov. »Jaz vendar nisem vaš oče.« Ko smo ga pobliže pogledali, smo ugotovili, da najbrž res ni. Vrnili smo se na dvorišče, moški pa je odšel po cesti naprej in takole, z roko v žepu, je bil od zadaj zares podoben našemu očetu. Visok je bil in suh, oblečen v očetovo obleko za dvesto dolarjev, ki mu je bila kot ulita. Naglo jo je mahal v očetovih dobrih usnjenih čevljih.

Iz hiše je prišla mama in obesili smo se nanjo, ona pa je pojasnjevala: »Ne, to ni bil vaš oče. Ampak vseeno je bil podoben Babi, kajne? Od zadaj sta bila skoraj enaka.« Skupaj smo stali na pločniku in gledali za odhajajočim moškim. Samo trenutek zatem je iz druge smeri prišel naš pravi oče; v pozdrav se je s prstom dotaknil klobuka. Spet smo mu stekli naproti.

(Kitajci, 1977)

O odkritju

Nekoč je živel mož po imenu Tang Ao, ki je iskal Zlato goro. Šel je čez ocean in prišel v Deželo žensk. Ženske so ga nemudoma zaprle, saj ni bil pozoren nanje. Ko so dejale Tang Au, naj gre z njimi, je ubogal; če bi bil s tovariši, bi jim čez ramo pomežiknil.

»Pripraviti te moramo na srečanje s kraljico,« so dejale ženske. Zaklenile so ga v sobo z baldahinom, ki je bila polna lončkov z ličili, ogledal in ženskih oblačil. »Daj, da ti pomagamo iz oklepa in škornjev,« so dejale ženske. Z ramen so mu snele plašč, mu ga potegnile z rok in mu na hrbtu zvezale zapestja. Ženski, ki sta poklekneli, da bi ga sezuli, sta mu uklenili gležnje.

Vrata so se odprla in mislil je, da bo zagledal sotrpina, toda vstopili sta le starki s škatlami za šivanje v rokah. »Manj se boš upiral, manj bo bolelo,« je dejala prva in mežikala z bleščečim očesom, medtem ko je vdevala nit. Dve napadalki sta sedli nanj, tretja pa ga je prijela za glavo. Na ušesu je začutil suhe starkine prste; dolg noht na njenem mezincu ga je popraskal po vratu. »Kaj počnete?« je vprašal. »Zašile ti bomo ustnice,« se je pošalila in s plamenom sveče počrnila igle. Tisti dve, ki sta sedeli na njem, sta od smeha poskočili. Toda starka mu ni zašila ustnic.

Napele so mu ušesne mečice in skoz vsako zabodle iglo. Morale so drezati in bezati, preden so pravilno preluknjale kožne plasti, tako da se je luknja na sprednji strani mečice ujemala s tisto zadaj, saj so se kožne plasti izmikale. Z iglo so predrle mečico – zadnji sunek z debelim šivan-kinim ušesom (»šivankin nos« po kitajsko). Skozi odprto rano so potegnile svilene niti; čutil je njihova vlakna.

Ženski, ki sta sedeli na njem, sta se obrnili in se posvetili njegovim stopalom. Prste sta mu ukrivili tako daleč nazaj, da mu je počil lok na podplatu. Starki sta mu stisnili stopali in zdrobili koščice ob straneh. Povezale so mu prste drugega vrh drugega, da so bili kot vozli na ingverjevi korenini. Tang Ao je jokal od bolečine. Ko so s povoji tesno in še tesneje ovijale njegova stopala, so ženske zato, da bi ga raztresle, prepevale pesmi, ki sodijo k temu opravilu: »Aloa je boljša za povezana stopala kot za učenjake.«

V rodovitnih mesecih so ga krmile z žensko hrano; v čaju je bilo polno bele krizanteme, ki je razgibala sveže ženske sape v njegovem telesu; od piščančjih perutnic so se mu svetili lasje; kisla juha je dobro dela njegovi maternici. Skoz kraste, ki so vsak dan prerasle luknje v njegovih mečicah, so vlekla zavozlane niti. Nekega dne so mu nataknille zlate obroče. Sleherno noč so mu odvezale stopala, toda žile so se mu skrčile in ko se je skoznje pretakala kri, je tako bolelo, da je prosil, naj mu jih spet tesno povežejo. Prisilile so ga, da si je sam pral rabljene povoje z izvezenimi cveticami, ki so smrdeli po gnilobi in siru. Povoje je obešal, da bi se posušili – zastavice, ki so visele in vihrale od stene do stene; ovoji so bili kot spodnje perilo in bili so njegovi.

Nekega dne so njegove strežnice zamenjale zlate obroče z žadastimi gumbi in mu stlačile stopala v čevlje, ki so se bočili kot mostovi. Populile so vse dlake na njegovem obrazu, ga belo popudrale, mu pobarvale obrvi, da so bile kot moljeva krila in ga rdeče poslikale po licih in ustnicah. Na kraljičinem dvoru je stregel pri kosilu. Boki so se mu pozibavali in ramena so se mu premikala zaradi preoblikovanih stopal. »Ljubka je, kajne?« so govorili gostje in cmokali ob pogledu na njegova negovana stopala, ko je prednje postavljaj jedila.

V Ženski deželi ni davkov niti vojn. Nekateri učenjaki pravijo, da so deželo odkrili med vladanjem Cesarice Wu (v letih 694–705 po Kristusu), nekateri pa trdijo, da še prej, leta 441 po Kristusu, in sicer v Severni Ameriki.

(Kitajci, 1977)

* * *

Kitajsko nastrojenemu občinstvu je vseh morala zgodbe, povedane s toliko besedami. In ameriško gledališče je uživalo v zmerjanju; črnici so vdiral skozi četrto steno. Belci so hodili v gledališče in odštevali lepe

denarce, da bi črnici vpili nanje in še radi so jih imeli zaradi tega. Wittman Ah Sing je čakal, da bo občinstvo nehalo ploskati, žvižgati, vzklikati imena – »Kamiyama!« »Shaw!« »Nanci!« – tradicija kabukija. Igralci so se po arijah in prizorih in dejanjih posamič priklanjali. Dvignil je roke – dovolj, dovolj je – obrnil stol naokrog, si prižgal cigareto, kadil, se okobal usedel na stol. Hotel se je obrniti k svetu kot vpijoči Daruma, z dvignjenimi pestmi in črpajoč svojo moč iz lotosove drže, s telesom, ki je trikotnik sile, s široko odprtimi rjovečimi poraščenimi usti. Ne kot Darumova lutka, ki jo pehaš okoli, ampak kot Vpijoči Daruma.

»Rad bi govoril z vami,« je dejal Wittman. »Sem Wittman Ah Sing, dramatik.« Občinstvo je zaploskalo dramatiku. Potem se jim je predstavil tako, da je spregovoril o svojem imenu. »Spadam med ameriške Ah Singe. Na Kitajskem najbrž sploh ni nobenih Ah Singov. Meni in moji družini se lahko za hrbtom posmehujete, ker imamo v priimku Ah in ker mislimo, da to nekaj pomeni. Vem, da je samo glas. Vokativ, ki stoji pred vsemi imeni. Ah Smith. Ah Jones. Vsakdo ima svoj ah, samo da ga naša družina tudi zapisuje. V tem Ah-u lahko slišite, da smo imeli prednika, ki je zapustil deželo, kjer ima jezik glasove, ki ne pomenijo ničesar – la in ma in wa – kot glasba. Sam in nepismen je odšel tja, kjer ni bilo nobenega Kitajca. Nikogar, ki bi mu povedal, kako in kaj. Ko so ga novi prijatelji vprašali po imenu, se je spomnil, da so tisti, ki so hoteli njega, klicali: 'Ah Sing'. In tako je učiteljici dejal: 'Ah Sing, gospa,' in zapisala mu je dva zloga novega ameriškega imena.«

(*Tripmaster Monkey*, 1989)

* * *

Kmalu hočem na Kitajsko in odkriti, kdo laže – komunisti, ki pravijo, da imajo hrano in službo za vsakogar, ali sorodniki, ki pišejo, da nimajo niti toliko denarja, da bi si kupili sol. Moja mati pošilja denar, ki ga zasluži z delom na poljih paradižnika, v Hong Kong. Tamkajšnji sorodniki ga lahko pošljejo naprej preostalim tetam in njihovim otrokom in ob dobri letini tudi otrokom in vnukom stranskih žena mojega starega očeta. »Vsaka ženska na plantaži paradižnika pošilja denar domov,« pravi moja mati, »v kitajske vasi, kjer tudi govorijo kitajsko. Ženske prihajajo na delo, pa najsi bodo bolne ali zdrave. 'Ne morem umreti,' pravijo, 'petdeset jih preživljam,' ali 'Sto jih preživljam.'«

Nekoč bom podedovala zelen adresar, poln imen. Sorodnikom bom pošiljala denar, oni pa mi bodo pisali zgodbe o svoji lakoti. Moja mati trga pisma, ki jih pošilja najmlajši vnuk tretje žene njenega očeta. Prosi jo za petdeset dolarjev, da bi si kupil kolo. Pravi, da bi mu kolo spremenilo življenje. Lahko bi nahranil svojo ženo in otroke, če bi le imel kolo. »Še sami bi morali stradati,« pravi moja mati. »Ne razumejo, da moramo prehraniti tudi sebe.« Služim denar; mislim, da sem zdaj jaz na vrsti.

Rada bi odšla na Kitajsko in videla tiste ljudi in odkrila, kaj je goljufiva zgodba in kaj ne. Jih je moja stara mati zares dočakala devetindevetdeset? Ali pa so nas vsa ta leta vlekli, da bi dobili naš denar? Ali dojenčki zares nosijo Maov gumb kot kapljo krvi na svojih pajacih? Ali denar, ki ga pošiljamo čezmorski Kitajci, sorodniki res razdelijo na enake dele? Ali pa res plačajo dva odstotka davka in ostanek obdržijo? Dobro bi bilo, ko bi komunisti sami skrbeli zase; potem bi si lahko kupila barvni TV.

* * *

Tule je zgodba, ki mi jo je povedala mati; ne takrat, ko sem bila majhna, ampak pred kratkim, ko sem ji povedala, da tudi sama pripovedujem zgodbe. Začetek je njen, konec moj.

Moja stara mati na Kitajskem je ljubila gledališče (ki ga jaz zaradi svojega petošolskega znanja gramatike ne bi nikoli mogla razumeti, je dejala moja mati). Ko so igralci prišli v vas in postavili oder, je moja stara mati zakupila velik prostor v ospredju. Zakupila je dovolj prostora za vso družino in za posteljo; ostajala je tam podnevi in ponoči in ni zamudila niti ponovitev.

Grozila je nevarnost, da bodo razbojniki ropali hiše, v katerih je bilo med predstavami manj ljudi. Razbojniki so sledili igralcem.

»Toda stara mati,« so se pritoževali domači, »razbojniki bodo pokradli mize, ko nas ne bo.« Stole so prinesli s seboj v gledališče.

»Hočem, da vsi do zadnjega pridete v to gledališče,« je rohnela stara mati. »Sužnje, čisto vsi. Te igre nočem gledati sama. Hočete, da sama ploskam, kaj? Zahtevam, da vsi pridete tja. Dojenčki, vsi.«

»Razbojniki bodo pokradli hrano.«

»Pa naj jo. Skuhajte hrano in jo prinesite v gledališče. Če vas tako skrbi zaradi teh razbojnikov, če se ne boste osredotočili na igro zaradi peščice razbojnikov, pustite vrata odprta. Pustite okna odprta. Pustite hišo široko odprto. Ukazujem, da pustite vrata odprta. V gledališče bomo odšli brez skrbi.«

Torej so pustili vrata odprta in vsa moja družina je odšla gledat igralce. In seveda so tistega večera razbojniki v resnici napadli – ne hišo, ampak samo gledališče. »Razbojniki aa!« je kričalo občinstvo. »Razbojniki aa!« so kričali igralci. Moja družina se je razbežala na vse strani, stara mati in mati pa sta se oklenili in skočili v jarek. Potuhnili sta se, kajti stara mati, ki je imela povezana stopala, ni mogla teči dlje. Gledali sta razbojnika, kako je nataknil zanko moji najmlajši teti, Lepi Orhideji, in se pripravil, da jo odvede proč. Nenadoma jo je izpustil. »Ta je lepša,« je dejal in zgrabil neko drugo. Ob zori, ko je stari materi in materi uspelo priti domov, je bila vsa družina že doma na varnem; za staro mater je bil to dokaz, da bo naša družina varna pred nesrečo, dokler bo hodila v gledališče. Poslej so pogosto hodili v gledališče.

Rada pomislim na to, da so pri nekaterih predstavah poslušali pesmi Ts'ai Yen pesnice, ki je bila rojena leta 175 po Kristusu. Bila je hči Ts'ai Yunga, učenjaka, ki je slovel po svoji knjižnici. Ko ji je bilo dvajset let, jo je med napadom ob severni Hsiung-nu ugrabil roparski poglavar. Morala je sedeti poleg njega, medtem ko je pleme kot preganjano divjalo od ene oaze do druge, in morala se ga je okleniti okrog pasu, da ne bi padla s konja. Ko je zanosila, je ukradel kobilo in ji jo podaril. Tako kot drugi ujeti vojaki pred Maom, čigar vojaki so bili prostovoljci, se je tudi Ts'ai Yen borila zelo brezbrizno, dokler je šlo za boj na daljavo, toda v blaznosti neposrednega spopada je pobila vsakogar, ki ji je prišel na pot. Pleme se je bojevalo s konj ter v gručah vdiral v vasi in taborišča. Rodila je na produ; o barbarskih ženskah se je širil glas, da lahko rojevajo v sedlu. V dvanajstih letih, ki jih je preživela med barbari, je rodila dva otroka. Njena otroka nista znala kitajsko. Z njima je govorila v svojem jeziku, kadar njunega očeta ni bilo v šotoru, vendar sta jo le posnemala z nesmiselnimi pojočimi besedami in se smejala.

Barbari so bili primitivno pleme. Kadar so taborili ob rekah, so nabirali neužitni trs in ga sušili na soncu. Trs so sušili tako, da so ga privezovali na drogove za zastave ter na konjske grive in repe. Potem so izrezali zagozde in izdolbli luknje. Peresa in puščice so vtaknili v krajše koščke trsa, ki so postali piščali. Med bitko so puščice žvižgale z visokim, zavijajočim piskom, ki je nenadoma prenehal, ko je puščica zadela. Celo kadar so barbari zgrešili, so prestrašili svoje sovražnike, ker so napolnili zrak s smrtnimi zvoki, za katere je Ts'ai Yen mislila, da so njihova edina glasba, dokler neke noči ni zaslišala glasbe, ki je trepetala in se dvigala kot puščavski veter. Stopila je iz šotor in zagledala na stotine barbarov, kako sedijo na produ, na produ, ki se je pod mesecem zlato lesketal. Komolce so imeli dvignjene in piskali so na piščali. Vedno znova so se poganjali za visoko noto, hlepeli so po visoki noti, ki so jo nazadnje našli in zadržali – ledeno svečo v puščavi. Glasba je zmotila Ts'ai Yen; njena ostrina in njen mrzaz sta jo zbolela. Zmotila jo je tako, da se ni mogla osredotočiti na svoje misli. Noč za nočjo so pesmi polnile puščavo, tudi če je šla še toliko sipin stran. Skrila se je v šotor, vendar ob tem zvoku ni mogla zaspati. Potem pa so iz šotor Ts'ai Yen, ki je stal proč od drugih, barbari zaslišali peti ženski glas, kot da bi pel otročičkom: pesem, tako visoka in jasna, se je ujemala z glasom piščali. Ts'ai Yen je prepevala o Kitajski in o svoji družini tam. Njene besede so zvenele kitajsko, toda barbari so razumeli njihovo žalost in jezo. Včasih se jim je zazdelo, da slišijo barbarske stavke o večnem popotovanju. Njena otroka se nista smejala, ampak sta začela peti z njo, ko je odšla iz šotor in sedla k zimskim ognjem, ki so jih zakurili barbari.

Po dvanajstih letih v severnjaškem plemenu Hsiung-nu so za Ts'ai Yen plačali odkupnino in jo omožili s Tung Ssujem, tako da bi imel njen oče naslednike iz družine Han. Svoje pesmi je prinesla nazaj iz divjih

dežel in ena od treh, ki je prišla do nas, se imenuje »Osemnajst kitic za barbarsko trsteno piščal,« pesem, ki jo Kitajci prepevajo ob spremljavi svojih instrumentov. Lepo jo je bilo slišati tako.

(*Bojevnica*, 1975)

Izbrala, prevedla in spremno opombo napisala
Staša Grahek

Sredi osemdesetih je bilo, površno gledano, z ameriško književnostjo nekako takole: na eni strani so ždeli bolj ali manj preživeti metafikcionalisti, z druge strani pa so v literarni establishment rinili medijski vnovčljivi bratpackovci. V splošni naveličanosti se je začelo literarno zanimanje usmerjati h književnostim, ki dotlej niso zanimale nikogar razen tistih, ki so bili poklicno ali po prepričanju zavezani obrobni in eksotičnemu. Naenkrat se s književnostmi nacionalnih in družbenih manjšin in marginalcev niso ukvarjali več samo etnologi, feministke in drugi posebneži, ampak je eksotika postala *trendy*. Kot kdaj prej Judje, so zdaj postale zanimive hermetične nacionalne skupnosti, ženske, črni Američani in vse presečne množice teh obrobni skupin.

Z radovednostjo nerodnega robustneža, ki si ogleduje krhke kuriozitet, se je Amerika trudila, da bi se otresla podobe »meltingpota«, talilnega lonca. Neuspešno, seveda. Kajti sposobnost institucij, kot je Amerika, je to, kako iz marginalnega narediti mainstream. Potem ko so temnopolti pisatelji postali legitimni del ameriške književnosti, so ostale še temnopolte pisateljice; ko je ameriški trebuh prebaval fenomen pišoče ženske, mu je ostala še pišoča priseljenka. To pojasnjuje navdušenje, ki so ga bile v zadnjih letih deležne temnopolte Alice Walker (*The Color Purple* – mimogrede, odnos ameriške uveljavljene kulture do takšnih marginalnih pojavov odlično ilustrira Spielbergov film, ki v delu Alice Walker odkriva nov izvir pravega sentimenta) in Toni Morrison (njen roman *Beloved* je bil še ne tako dolgo tega na vrhu lestvice uspešnic), ameriška Kitajka (ali Američanka kitajskega rodu) Maxine Hong Kingston in nenazadnje Margaret Atwood, ki je sicer Kanadčanka, ampak kot prebivalca »ameriškega podstrešja« zato še tembolj zanimiva.

V to evforijo, ki se je ravnala po načelu »unimportant is beautiful,« se je zlasti lepo prilegla literatura Maxine Hong Kingston. Zelo ilustrativen je podatek, da sta prvi dve od treh knjig, ki jih je napisala, izšli že daleč v sedemdesetih letih (*The Woman Warrior* / *Bojevnica*, 1975, in *China Men* / *Kitajci*, 1977), ob izidu nista zbudili kakšne posebne pozornosti. To ob upoštevanju načela, da je resničnost tvojega obstoja prenosorazmerna z zanimanjem medijev, pomeni, da gre pravzaprav za novejši deli. Obe nosita oznako »nonfiction« in se štejeta za pisateljevi avtobiografiji, kar daje knjigama v obeh bralca še dodaten čar, saj gre po splošno priznanih merilih za očiten »fiction«. In spet: tretja knjiga Maxine Hong Kingston *Tripmaster Monkey – His Fake Book* (1989) si lasti oznako roman, čeprav je za razliko od obeh prejšnjih še najbolj podobna nekakšni biografiji. To dobro ponazarja odnos etablirane kulture do marginalne literature, ki je podoben odnosu razvedrila željnega moškega do napol neznane ljubice: odkrivanje prevare.